

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE GEOGRAFIE
DEPARTAMENTUL DE GEOGRAFIE REGIONALĂ ȘI
PLANIFICARE TERITORIALĂ

TEZĂ DE DOCTORAT

Rezumat

ȚARA HAȚEGULUI.
STUDIU DE GEOGRAFIE REGIONALĂ

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. Pompei COCEAN

Doctorand:

Gheorghe-Gavrilă HOGNOGI

Cluj-Napoca

2015

CUPRINS

	Pag.
LISTĂ TABELE	1
LISTĂ FIGURI	2
INTRODUCERE	4
CAPITOLUL 1. ASPECTE TEORETICE ȘI METODOLOGICE	5
1.1. Obiectivele și ipotezele cercetării	5
1.2. Aspecte teoretice	6
1.2.1. Spațiul mental românesc în atenția cercetătorilor	6
1.2.2. Țara Hațegului în literatura de specialitate	10
1.3. Aspecte metodologice	11
1.3.1. Aspecte metodologice în studiul spațiilor mentale de tip „țară”	11
1.3.2. Aspecte metodologice aplicate pentru regiunea Țara Hațegului	12
CAPITOLUL 2. ROLUL EVOLUȚIEI ISTORICE ÎN CONTURAREA ȚĂRII HAȚEGULUI	17
2.1. Obiective și reperi metodologice	17
2.2. Dovezi istorice ale continuității existențiale în timp și spațiu	18
2.3. Impactul istoriei în planificarea și amenajarea unei regiuni geografice de tip „țară”	21
2.3.1. Siturile arheologice – martori ai civilizației daco-romane	22
2.3.2. Cnezatele românești – modele administrative ale Țării Hațegului	26
2.3.3. Cetatea Hațegului – brand istoric al Țării Hațegului	29
2.3.4. Așezările grănicerești din Țara Hațegului în perioada habsburgică	33
2.3.5. Reședințele nobiliare ale Țării Hațegului – elemente de particularizare ale patrimoniului construit	34
2.3.6. Reperi ale fizionomiei Țării Hațegului în perioada socialistă	36
2.3.7. Țara Hațegului – teritoriu de proiect legiferat?	37
2.4. Concluzii	38
CAPITOLUL 3. INDIVIDUALIZAREA CADRULUI NATURAL ȘI INTERCONDIȚIONĂRILE FUNCȚIONALE ALE ȚĂRII HAȚEGULUI	41
3.1. Obiective și reperi metodologice	41
3.2. Implicațiile evoluției paleogeografice în trecutul și prezentul Țării Hațegului	43
3.2.1. Evoluția paleogeografică	43
3.2.2. Relația geologie – morfometria reliefului	46
3.2.3. Relația geologie – fenomene geomorfologice de risc	48
3.2.4. Relația geologie – resurse pedologice	49
3.2.5. Relația geologie – resurse minerale și paleontologice	49
3.3. Caracteristicile și implicațiile reliefului actual	50

3.3.1. Poziția geografică	51
3.3.2. Rolul reliefului în delimitarea Țării Hațegului	51
3.3.3. Unități și subunități de relief	51
3.3.4. Relieful – factor climatogen	59
3.3.5. Rolul reliefului în determinarea caracteristicilor scurgerii	63
3.3.6. Implicațiile reliefului în caracteristicile biopedogeografice	64
3.3.7. Implicațiile reliefului în distribuția spațiului construit	65
3.3.8. Implicațiile reliefului în trasarea arterelor de comunicații	68
3.3.9. Rolul reliefului în evoluția istorică a Țării Hațegului	73
3.4. Implicații climatice la nivelul Țării Hațegului	74
3.4.1. Contextul climatic regional	74
3.4.2. Temperatura	77
3.4.3. Precipitațiile	77
3.4.4. Rolul climei în caracteristicile scurgerii în albie	78
3.4.5. Indici ecometrici climatici – modalități de corelație dintre climă și învelișul biopedologic	79
3.4.6. Implicații la nivelul activităților recreaționale	81
3.5. Reprezentativitatea elementelor hidrologice pentru Țara Hațegului	82
3.5.1. Cadrul potamologic și hidrogeologic general	82
3.5.2. Caracteristici potamologice	85
3.5.3. Caracteristici limnologice	85
3.5.4. Caracteristici hidrogeologice	86
3.5.5. Elemente hidrografice cu rol în diversificarea cadrului biopedologic	86
3.5.6. Elementele hidrologice și distribuția așezărilor	89
3.5.7. Implicațiile elementelor hidrologice în trasarea căilor de acces	90
3.5.8. Utilizarea resurselor de apă	90
3.6. Elementele biopedologice	93
3.6.1. Caracteristicile învelișului pedologic	93
3.6.2. Relația înveliș pedologic – vegetație – factor antropoc	97
3.6.3. Implicația elementelor biopedologice în caracterul agricol al Țării Hațegului	99
3.6.4. Fauna	102
3.7. Valorificarea superioară a cadrului natural și protecția elementelor acestuia	103
3.8. Concluzii	106
CAPITOLUL 4. SPECIFICITĂȚI GEODEMOGRAFICE ȘI DE HABITAT	109
4.1. Obiective și reperi metodologice	109
4.2. Vechimea populării	110
4.3. Evoluția geodemografică	111
4.3.1. Potențialul geodemografic	111
4.3.2. Bilanțul natural	114
4.3.3. Migrația periodică	115
4.4. Structuri geodemografice	119
4.4.1. Structura populației pe grupe de vârstă și sexe	119

4.4.2. Structura etnică a populației	120
4.4.3. Structura confesională a populației	120
4.4.4. Evoluția populației școlare și a unităților de învățământ – reflectare a involuției demografice regionale	120
4.5. Specificitatea habitatelor	126
4.5.1. Atestarea documentară	126
4.5.2. Evoluția vetrelor de localitate	127
4.5.3. Evoluția patrimoniului vernacular	130
4.5.4. Specificitatea satului hațegan	135
4.6. Cultură populară și mentalități hațegane	136
4.6.1. Identitatea hațeganilor	136
4.6.2. Identitatea regională manifestată prin port, dansuri și obiceiuri.....	138
4.7. Ocupații tradiționale	145
4.7.1. Agricultură tradițională	145
4.7.2. Păstoritul	146
4.7.3. Cultura pomilor fructiferi	146
4.7.4. Morăritul	146
4.7.5. Meșteșugurile	150
4.7.5.1. Prelucrarea lemnului	151
4.7.5.2. Prelucrarea pietrei	152
4.7.5.3. Prelucrarea metalelor	153
4.7.5.4. Prelucrarea lutului	153
4.7.5.5. Prelucrarea fibrelor și firelor textile	153
4.7.5.6. Prelucrarea pieilor și blănurilor	154
4.8. Concluzii	154
CAPITOLUL 5. CARACTERE ECONOMICO-GEOGRAFICE ALE ȚĂRII HAȚEGULUI	157
5.1. Obiective și repere metodologice	157
5.2. Activități ale sectorului primar	159
5.2.1. Exploatarea forestieră	159
5.2.2. Evoluția activităților agricole	162
5.2.3. Forme actuale de exploatare agricolă	164
5.2.3.1. Pajiștile naturale – între pășunat intensiv și agricultură ecologică	165
5.2.3.2. Pomicultura – cultură reprezentativă a Țării Hațegului	168
5.2.3.3. Potențialul agricol al Țării Hațegului reflectat în culturile agricole practicate	171
5.2.3.4. Individualizarea sectorului zootehnic la nivelul Țării Hațegului	174
5.3. Activități ale sectorului secundar	176
5.3.1. Evoluția activităților industriale în interiorul regiunii și proximitatea acesteia	176
5.3.2. Forme actuale de exploatare industrială	177
5.3.2.1. Industria extractivă – rezultat al resurselor subsolului din Țara Hațegului	180

5.3.2.2. <i>Industria materialelor de construcție din Țara Hațegului</i>	180
5.3.2.3. <i>Industria alimentară și textilă – ramuri industriale cu tradiție în Țara Hațegului</i>	181
5.4. Activități ale sectorului terțiar	187
5.4.1. Comerțul și serviciile	187
5.4.2. Turismul	189
5.4.2.1. <i>Patrimoniul natural și impactul acestuia în afirmarea regiunii turistice Țara Hațegului</i>	189
5.4.2.2. <i>Ariile de vizibilitate din Țara Hațegului</i>	191
5.4.2.3. <i>Patrimoniul construit și valorificarea sa turistică. Particularități turistice regionale</i>	192
5.4.2.4. <i>Țara Hațegului – pol spiritual românesc. Studiu de caz: Mănăstirea Prislop</i>	197
5.4.2.5. <i>Infrastructura și circulația turistică existentă la nivelul Țării Hațegului ..</i>	199
5.5. Infrastructura de acces a Țării Hațegului	201
5.5.1. Interconectivitate intra- și extraregională	201
5.5.2. Viabilitatea infrastructurii de acces	203
5.5.3. Acțiuni de intervenție la nivelul infrastructurii de acces	204
5.6. Concluzii	208
CAPITOLUL 6. FUNCȚIONALITATEA SISTEMULUI TERITORIAL ȚARA HAȚEGULUI	212
6.1. Validarea ipotezei 1	212
6.2. Validarea ipotezei 2	219
BIBLIOGRAFIE	220

CUVINTE CHEIE: Țara Hațegului, regiune funcțională, spațiu mental hațegan, teritoriu de proiect, axă de gravitație, centru de polarizare

CAPITOLUL 1. ASPECTE TEORETICE ȘI METODOLOGICE

1.1. Obiectivele și ipotezele cercetării

Țara Hațegului. Studiu de geografie regională reprezintă un studiu cu mare aplicabilitate în planificarea și amenajarea unui teritoriu, făcând parte la rândul lui dintr-o colecție de studii regionale a spațiilor mentale de tip „țară”, demers inițiat de mai bine de un deceniu de prof. univ.dr. Cocean P.

Principalele obiective ale prezentului studiu s-au axat pe consultarea și operaționalizarea conceptelor uzitate în cadrul unui sistem regional de tip „țară”, delimitarea pe baza unor criterii complexe a limitelor actuale ale Țării Hațegului, analiza integrată a componentelor unui sistem teritorial de maniera asigurării funcționării acestuia ca teritoriu de proiect și obținerea unor competențe de cercetare. Cele două ipoteze de lucru de la care s-a plecat se axează pe demonstrarea funcționalității Țării Hațegului ca teritoriu de proiect și transformarea unui studiu de geografie regională într-un instrument de lucru pentru stakeholderii responsabili cu amenajarea teritorială.

1.2. Aspecte teoretice

Conceptual, semnificațiile de entitate politico-administrativă conferite, în Evul Mediu, noțiunii de „țară” au evoluat de-a lungul timpului până la perceperea acesteia ca spațiu mental, secolul XXI aducând o redescoperire a noțiunii ca regiune geografică specifică României, a cărei specificitate este dată de originea istorică (inițial formațiune teritorială prestatală medievală), poziția geografică, fizionomia, elementul uman și coeziunea regională. O dată cu reinventarea acestui concept, și Țara Hațegului întrunește atributele unui spațiu mental și al unui teritoriu de proiect, analiza teoretică luând în calcul și posibilia stakeholderi responsabili sau implicați în luarea unor decizii referitoare la valorificarea potențialului natural, socio-economic și uman pe care îl are aceasta.

Țara Hațegului a reprezentat dintotdeauna un teritoriu ce a atras atenția multor cercetători, fie datorită încărcăturii istorice pe care o are, fie datorită geologiei, cadrului montan învecinat sau din punct de vedere etnografic, motiv pentru s-a insistat asupra modului în care aceasta a fost percepută în literatura de specialitate. Pe lângă referințele bibliografice de specialitate, o atenție particulară a fost acordată materialelor cartografice ce au servit drept sursă pentru realizarea situației existente din teritoriu, dar și a evoluției diacronice a unor fenomene din areal.

1.3. Aspecte metodologice

Plecând de la identificarea aspectelor metodologice la care s-a făcut recurs până acum în cadrul celorlalte lucrări de tip „țară”, s-au accentuat principiile, mijloacele și metodele utilizate, reieșind totodată în evidență faptul că mare parte dintre acestea au acordat mai puțin interes unui demers metodologic, deși parte din indicatorii aplicați sau rezultatele obținute au fost inserate pe parcursul lucrărilor. O atenție deosebită a fost acordată de unii dintre semnatarii studiilor de geografie regională de tip „țară” și criteriilor de delimitare ale spațiului mental.

Răspunzând și celor două ipoteze propuse, în acest capitol de metodologie au fost scoși în evidență pașii urmați pentru întocmirea unui studiu de geografie regională, menționând totodată faptul că repere metodologice au fost incluse, punctual, și în cadrul celorlalte capitole elaborate. Celor 3 etape de lucru – crearea bazei de date, documentarea în teren, elaborarea planșelor și interpretarea rezultatelor – le-au corespuns metode, tehnici și mijloace diferite. Pe de o parte, a fost luată în calcul scara de referință, *microregională*, datele fiind prelucrate la nivel local și sintetizate la nivel regional. Pe de altă parte, nu au fost omiși *factorii de decizie* implicați, beneficiarii direcți ai acestui studiu, constatându-se un grad de receptivitate mai mare din partea autorităților locale în ceea ce privește obținerea de date sau informații și o necesitate a implicării decidenților naționali și regionali ce au o capacitate de implementare mai ridicată.

CAPITOLUL 2. ROLUL EVOLUȚIEI ISTORICE ÎN CONTURAREA ȚĂRII HAȚEGULUI

2.1. Obiective și repere metodologice

Plecând de la premisa că orice element dintr-un teritoriu poate fi inclus într-un studiu de amenajare, prin impactul pe care acesta îl deține asupra acestuia, considerăm că nici istoria nu este mai prejos, temporalitatea conferită unei regiuni influențând evoluția acestuia. Printre obiectivele propuse amintim: atestarea vechimii și continuității locuirii Țării Hațegului, analiza ariei de vizibilitate a Cetății Hațegului, analiza reședințelor nobiliare din Țara Hațegului și identificarea stadiului de conservare/degradare al acestora, identificarea disfuncționalităților reperate în teritoriu și lansarea unor propuneri de valorificare și promovare a monumentelor istorice existente etc.

2.2. Dovezi istorice ale continuității existențiale în timp și spațiu

Pe baza descoperirilor arheologice, a documentelor scrise și a toponimiei, s-a demonstrat faptul că regiunea Țara Hațegului reprezintă unul dintre cele mai umanizate spații românești, cu o continuitate a locuirii probată de-a lungul timpului. Mărturie stau urmele descoperite încă din Paleolitic în peșterile din Munții Șureanu, siturile arheologice din Neolitic (predominant cultura Criș) și epoca bronzului (culturile

Coțofeni, Balta Sărată, Wietenberg), așezările fortificate specifice culturii hallstattiene și La Tène (perioada dacică), multitudinea de vestigii romane (fie ele *villae rusticae*, exploatarea de resurse, elemente de infrastructură etc.), dar și edificiile reprezentative perioadei feudale (cu precădere unități ecleziastice), toate regăsindu-se în cuprinsul regiunii.

2.3. Impactul istoriei în planificarea și amenajarea unei regiuni geografice de tip „țară”

Plecând de la analiza istoriei din prisma elementelor pe care le lasă în teritoriu (patrimoniu construit), o serie de documente legislative au fost menționate pentru a se ține cont de ele în amenajarea unui teritoriu.

Prima perioadă istorică marcantă în evoluția Țării Hațegului a constituit-o perioada daco-romană, fapt probat de descoperirile arheologice. Fără o analiză a întregului context teritorial este greu de redat implicația istorică în evoluția regiunii, motiv pentru care s-a realizat o trecere în revistă a impactului deținut de cetățile dacice din Munții Șureanu, situate în proximitatea estică a arealului de studiu. Inclusă provinciei romane Dacia, depresiunea Hațegului a cunoscut o dezvoltare puternică, cu atât mai mult cu cât aici împăratul Traian fondează orașul *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa* (azi Sarmizegetusa). Pentru a demonstra și mai temeinic prezența romană în teritoriu o serie de structuri specifice civilizației romane au fost aduse la suprafață în urma campaniilor arheologice (anfiteatre, apeducte, mine, forum-uri), răspândite în majoritatea așezărilor actuale ale regiunii, cea mai mare pondere având-o *villae-le rusticae* din Ostrovu Mic, Hațeg, Clopotiva, Râu Mare, Râu de Mori, Peșteana, Peștenița, Densuș, Hățăgel, Tuștea, General Berthelot, Crăguiș, Cârnești, Păclișa, Reea, Râu, Alb, Sânpetru, Valea Dâljii, Nălațvad, Silvașu de Jos, Ruși, Ciopeia, Râu Bărbat, Sălașu de Sus, Valea Lupului, Pui, Livadia.

Perioada feudală, caracterizată prin prezența instituțiilor administrative specifice puterii centrale (comitatul Hunedoara în cazul prezentei regiuni), este definită și de existența unor voievodate și cnezate locale, încorporate o vreme denumirii de district (districtul Hațegului), formă administrativă recunoscută de regalitatea maghiară. Prezența bisericilor din piatră, a curților nobiliare și a cetăților certifică prezența unui teritoriu ocupat de români, dar și prezența unei nobilimi românești. Semnalăm prezența cnezatelor Râu Mare, Densuș, Râu Bărbat, Râu Alb, Britonia, Sălașurilor, Vadu și Silvaș, care includeau mai multe sate, printre cele mai importante edificii ale cnezilor români amintim biserica de la Densuș, cetatea Mălăiești, cetatea Colț și cetatea Răchitovei.

Cetatea Hațegului, unul din monumentele istorice ilustrative ale regiunii, poate fi investită ca brand istoric al regiunii, datorită importanței militare deținute (rol de control

asupra căilor de acces către Transilvania), chiar dacă în prezent singurul fragment de zid rămas vizibil până astăzi este donjonul. În devenirea cetății Hațegului ca marcă de identitate istorică a regiunii Țara Hațegului, au fost analizate 2 variabile importante: gradul de accesibilitate și aria de vizibilitate, situația existentă înregistrată fiind completată prin propunerea unor inițiative de amenajare ulterioară.

O etapă marcantă în evoluția istorică a Țării Hațegului a constituit-o și crearea regimentelor grănicerești și trecerea țărănimii românești din categoria de iobagi în cea de țărani liberi. S-a consemnat faptul că două companii ale Regimentului 1 de la Orlat se regăseau și pe teritoriul Țării Hațegului: compania a II-a, cu sediul la Hațeg, ce includea localitățile Cârnești, Clopotiva, Farcadin, Peștișu Mare, Silivașu de Jos, Silivașu de Sus, Totești, Zeicani și compania a III-a, cu sediul la Râu Alb, și care integra așezările Baru Mare, Băiești, Coroiești, Galați, Livadia, Paroș, Săcel, Sălașu de Sus și Zăvoi. Printre avantajele de care beneficiau grănicerii amintim împrumutarea acestora și scutirea de aproape toate taxele solicitate, accesul la școală, satele grănicerești cunoscând totodată și o serie de lucrări de construcții de drumuri și plantări de livezi sau încurajarea practicării unor meșteșuguri din partea Imperiului habsburgic.

În completarea monumentelor istorice de factură arheologică, istorică sau religioasă, Țara Hațegului deține un patrimoniu inestimabil de edificii instituite ca proprietăți ale unor familii nobiliare, monumente puțin promovate și puțin cunoscute chiar și de generațiile actuale ce locuiesc în imediata lor vecinătate. Confruntând Lista Monumentelor Istorice (2010) cu situația identificată în teren, s-au putut repera 19 astfel de edificii, iar lista nu este exhaustivă, tocmai datorită stării de degradare avansată în care se găsesc. Elementele comune ce definesc reședințele nobiliare la ora actuală, pe lângă funcția rezidențială deținută în trecut, sunt diversitatea patrimonială, gradul ridicat de accesibilitate, majoritatea au fost retrocedate descendenților foștilor proprietari și nu beneficiază de o recunoaștere ca monument istoric, încorporează pe lângă clădirea principală și acareturi și elemente peisagistice (parcuri) și se regăsesc într-o stare accentuată de degradare. Parcurile sau grădinile istorice ce acompaniau castelele/conacele erau la rândul lor o reflectare a statutului social deținut de proprietar și ilustrau trendul vremurilor în care au fost create. Din cele 14 parcuri identificate pe teren, 4 dintre ele beneficiază de o recunoaștere ca monument istoric (parc castel Pogany - HD-II-m-A-03402.02, parc castel Kendeffy - HD-II-m-A-03446.03, parc castel Nopcsa - HD-II-m-B-03439.02, parc castel Nalatz - HD-II-m-A-03369.02), în vreme ce celelalte nu sunt clasate. Parțial sau integral distruse, neîntreținute, parcurile pot fi investite ca repere culturale identitare ale arealului de studiu, impunându-se înainte de toate campanii de conștientizare a existenței acestora. Necesitatea amenajării acestor reședințe are drept scop creșterea atractivității turistice a comunităților sătești, individualizarea unor peisaje culturale tipice, reconstituirea unui stil de viață și, implicit,

a culturii materiale a regiunii, aducând un plus de valoare dezvoltării socio-economice din areal.

Perioada socialistă a imprimat, la nivelul regiunii analizate, două aspecte importante: a). împrăștierea țăranilor și colectivizarea proprietăților funciare (neexistând nicio comună care să nu aibă cel puțin un CAP) și b). naționalizarea fabricii de produse refractare de la Baru și a micilor unități industriale din Hațeg, secundată de apariția cooperativa meșteșugărești.

Ținându-se cont de existența unei comunități umane încheiate și a unui puternic atașament al locuitorilor la un spațiu mental (Țara Hațegului), prezența unei baze naturale și antropice de autosusținere a regiunii, existența unui cadru legislativ ce încurajează crearea unor parteneriate, inițiativele comune la nivelul factorilor de decizie instituite deja în cadrul regiunii (de pildă, activitățile propuse și implementate de administrația Geoparcului Dinozaurilor), Țara Hațegului îndeplinește criteriile constituirii unui teritoriu de proiect și poate reprezenta un model de amenajare regională viabil și funcțional.

2.4. Concluzii

Recunoscută prin importanța istorică deținută, Țara Hațegului este definită și de anumite disfuncționalități, printre cele mai importante fiind gradul redus de conservare al monumentelor istorice din teritoriu, gradul de accesibilitate scăzut înspre elementele patrimoniului cultural istoric, lipsa unei strategii de marketing în ceea ce privește promovarea patrimoniului istoric și costurile ridicate și lipsa de inițiativă din partea autorităților sau proprietarilor de monumente istorice de restaurare a patrimoniului cultural. Pe de altă parte, complexitatea și bogăția vestigiilor arheologice descoperite în cuprinsul arealului, prezența monumentelor istorice și diversitatea tipologică a acestora (situri arheologice, biserici, curți, cetăți, conace, castele etc.), existența în proximitatea regiunii a unor monumente de importanță națională și universală (Castelul Huniazilor, cetățile dacice din Munții Orăștiei), prezența fortificațiilor românești, medievale, din piatră, toate reprezintă puncte forte ce individualizează Țara Hațegului din punct de vedere istoric.

Recomandările noastre de punere în valoare a patrimoniului cultural istoric se axează pe: dezvoltarea unor activități de popularizare a importanței istorice în rândul comunităților locale, conservarea monumentelor istorice existente, valorificarea monumentelor istorice prin lucrări de restaurare/reconstrucție, stabilirea unor zone de protecție în jurul monumentelor istorice, conform prevederilor legale aplicate patrimoniului imobil, crearea unor trasee turistice tematice, ciclistice sau ecvestre, între siturile arheologice din Țara Hațegului și cele din imediata vecinătate a Munților Șureanu (cetățile dacice Sarmizegetusa Regia, Blidaru, Luncani, Costești) sau crearea

unor trasee turistice tematice care să reflecte perioadele istorice marcante în evoluția Țării Hațegului.

CAPITOLUL 3. INDIVIDUALIZAREA CADRULUI NATURAL ȘI INTERCONDIȚIONĂRILE FUNCȚIONALE ALE ȚĂRII HAȚEGULUI

3.1. Obiective și repere metodologice

Pentru surprinderea efectelor de favorabilitate sau restrictivitate pe care le are cadrul natural, perceput nu doar ca un suport de desfășurare a unor procese și fenomene, ci și ca o componentă activă într-un teritoriu, analiza s-a concentrat pe atingerea următoarelor obiective: surprinderea implicațiilor reliefului la nivelul celorlalte componente naturale și antropice (hidrografie, spații construite, infrastructură de transport, activități economice etc.), determinarea evoluției geologice la nivel regional și identificarea tipurilor de resurse de subsol existente, analiza statutului de protecție al habitatelor naturale din Țara Hațegului și identificarea disfuncționalităților existente în teritoriu și propunerea unor concluzii cu caracter de recomandări. Surse cartografice și date specifice, completate de observațiile de pe teren, au permis obținerea unor rezultate concrete.

3.2. Implicațiile evoluției paleogeografice în trecutul și prezentul Țării Hațegului

Pe lângă suportul efectiv al activităților umane și al celorlalte elemente naturale, evoluția paleogeografică condiționează favorabil sau inhibitor prezența resurselor existente, producerea anumitor fenomene de risc sau posibile amenajări în teritoriu. Cel mai mare impact lăsat în teritoriu se traduce astăzi prin formațiunile geologice prezente (sedimentare – 42%, metamorfice și magmatice – 52%) și formele de relief rezultate reprezintă alte efecte ale activității geologice de-a lungul timpului; pe rocile metamorfice și magmatice s-a dezvoltat un relief montan caracteristic, în vreme ce prezența depozitelor sedimentare a determinat o favorabilitate în vederea locuirii și diversității activităților economice în spațiul depresionar hațegan. Resursele paleontologice, fosilele celor 12 specii de dinozauri și a altor specii de vertebrate, se alătură celor menționate mai sus, dar beneficiind de o focalizare superioară a atenției unor oameni de știință. Ieșirile în zona de studiu și analiza ortofotoplanurilor infirmă rezultatele mai multor studii cu privire la alunecările de teren (Goțiu Dana, Surdeanu V., 2006; Manea Ștefania, 2011; Manea Ștefania, Surdeanu V., 2012), demonstrându-se faptul că aceste fenomene geomorfologice de risc nu sunt specifice Țării Hațegului. La nivelul spațiului montan, apar frecvent prăbușiri, fiind direct condiționate de parametri climatici și de pantă.

Demonstrându-se corelația invers proporțională între dimensiunile profilului de sol și altitudine, a fost surprinsă interdependența între geologie și resursele edafice. O altă corelație dictată de geologie este cea care scoate în evidență penuria de resurse

minerale, pe de o parte, și bogăția complexă a resurselor paleontologice, de importanță universală, pe de altă parte. Acestea sunt asociate, ca urmare a condițiilor petrografice, cu existența reliefului carstic din nord-est sau reliefului glaciari din Munții Retezat, Godeanu și/sau Țarcu. Cu excepția spațiului montan, la periferia Depresiunii Hațegului pot fi întâlnite areale ce se impun prin proeminență altitudinală, ceea ce le recomandă ca și puncte de belvedere.

3.3. Caracteristicile și implicațiile reliefului actual

Rolul configurației regionale a reliefului a constituit un factor decisiv pentru celelalte elemente ale cadrului natural (climă, hidrografie, înveliș biopedosferic), și nu numai. Primul impact al reliefului rezidă în delimitarea regiunii, limita regiunii constituindu-se din cumpene de ape, înșeuări sau văi, Streiul și afluenții acestuia având cea mai puternică influență.

O serie de parametri morfologici analizați (pantă, densitatea fragmentării, altitudine, adâncimea fragmentării) se reflectă în identificarea celor două trepte majore de relief, montană și depresionară, dar și a gradului de favorabilitate al reliefului pentru locuire și/sau desfășurarea diferitelor activități economice.

Altitudinea, formele de relief și extinderea orizontală a acestora, orientarea și înclinarea suprafețelor și dispunerea lanțurilor montane reprezintă principalele caracteristici ale reliefului cu rol în formarea climei, respectiv identificarea unui climat moderat, catenele montane jucând rolul de baraj orografic. Tot aici menționăm faptul că inversiunile termice sunt ne semnificative la nivelul regiunii. Datorită celor 142 km² situați la peste 1800 m, s-a materializat prezența unui peisaj montan spectaculos, reprezentat de circuri, văi și un număr semnificativ de lacuri glaciare. Un alt indicator specific calculat a fost insolația, valorile acesteia fiind invers proporționale cu declivitatea, ponderea unităților montane arătând că 32% din suprafețe sunt semiînsorite (25.3%), semiumbrite, umbrite sau chiar supraumbrite.

O altă consecință directă a reliefului este transpusă la nivelul scurgerii, catenele montane prezente generând formarea unei rețele hidrografice bogate și cu valori ridicate ale scurgerii în albie, de unde a rezultat și prezența unor importante amenajări hidroenergetice. La nivel cantitativ, organismele hidrografice a căror bazine sunt grefate cu precădere peste unitatea montană sudică (Strei) înregistrează valori însemnate.

Zonalitatea relief – sol, vegetație, faună este demonstrată și în cazul Țării Hațegului. Pentru arealul depresionar, caracteristice sunt Luvisolurile (Luvosoluri, Preluvosoluri), Hidrisolurile (Gleisoluri și Stagnosoluri), Protisolurile (Aluviosoluri), în timp ce Cambisolurile sunt prezente în dealurile și muncii din nord-estul depresiunii (Eutricambisoluri) și în spațiul montan din jur-împrejurul acesteia, de regulă până la

altitudinea 1500 m, în unele cazuri până la 1700 m (Districambisoluri). Din clasa Spodisolurilor, Prepodzolurile se dezvoltă începând de la 950-1000 m, până la 1800 m (în Retezat și Țarcu) sau 2000 m (în Godeanu), iar Podzolurile de la 1400-1600 m până la 2200 m. Pe creste este prezent un alt tip de sol neevoluat: Litosolul. Din punct de vedere al distribuției vegetației, regăsim asociații forestiere în zona de luncă, unitățile de câmpie joasă și înaltă, continuate cu păduri de fag, fără a intra în asociație cu rășinoasele, până la altitudini de 1200 m. De la această altitudine și până la 1800-1900, pădurile de rășinoase sunt preponderente, secundate la altitudini superioare de prezența vegetației subalpine, pășuni alpine și suprafețe cvasi neacoperite cu vegetație.

Distribuția spațiului construit este, la rândul ei, o consecință a caracteristicilor morfometrice ale reliefului, unitățile de relief preferate pentru locuire regăsindu-se în luncă (54.7%), câmpia înaltă (15%), câmpia joasă (11.9%) și dealuri (11.6%). Structura vetrelor de așezări suferă modificări pe măsura creșterii altitudinii, trecând cu forme intermediare dinspre compact (Hațeg) spre răsfiat (Peștenița, Râu de Mori, Șerel etc.) și risipit (Fizești, Federi). Majoritatea localităților sunt incluse cel puțin la contactul a două unități morfologice, beneficiind de complementaritatea resurselor existente.

Relieful are implicații deosebite și în trasarea arterelor de comunicație, valorificate încă din perioada romană (a se vedea drumurile *Dierna-Tibiscum* (de-a lungul Culoarului Timiș-Cerna), *Tibiscum - Ulpia Traiana Sarmizegetusa - Apulum - Salinae - Potaissa - Napoca - Porolissum*, *Drobeta - Bumbești - Pasul Vâlcan - Sarmizegetusa*). Arterele rutiere principale preferă luncile, unitățile de câmpie joasă sau înaltă și, numai în cazuri deosebite, traversează unități de dealuri sau muneci. Totodată, la nivelul infrastructurii, s-a mai demonstrat faptul că sectoarele rectilinii sunt cele mai favorabile în producerea accidentelor, în timp ce curbele sunt mai puțin semnificative.

Primele urme umane descoperite în peșterile din Munții Șureanu, descoperirile arheologice ce atestă amplasarea capitalei provinciei în sud-vestul unității depresionare, amplasarea Districtului Hațegului la intersecția celor trei provincii istorice românești (Banat, Oltenia, Transilvania), toate acestea reprezintă argumente pentru impactul deținut de relief în evoluția istorică a acestei regiuni.

3.4. Implicații climatice la nivelul Țării Hațegului

Pe baza analizei datelor gridate, primite de la Administrația Națională de Meteorologie, valori medii lunare, pentru intervalul 1961-2010, s-a demonstrat existența unui climat de adăpost, cu temperaturi medii multianuale cuprinse între 12-13°C (arealul depresionar) și -1.3°C pe crestele cele mai înalte ale Retezatului și precipitații cuprinse între 678-700 mm/an în zona de luncă și 800-1000 mm/an în vatra depresiunii și treptele montane învecinate. Rezultat al cantităților maxime de precipitații căzute în interval scurt (72, 48 sau 24 h), viiturile reprezintă fenomene hidrice de risc care întrunesc cele

mai favorabile condiții de manifestare pe cursurile hidrografice cu izvoarele în arealele montane.

Pentru evidențierea corelației existente între climă și învelișul biopedologic, au fost calculați 3 indici ecometrici climatici: indicele de ariditate de Martonne (I), indicele de continentalitate de Gams (I_{cont}) și indicele pluviometric Angot (K), iar individualizarea stațiunii montane Râușorși a unităților de cazare de pe Valea Râului Mare și Valea Râului Sibişel denotă o interrelaționare între relief și activitățile turistice existente.

3.5. Reprezentativitatea elementelor hidrologice pentru Țara Hațegului

Elementele hidrologice reprezintă a treia categorie de elemente ale cadrului natural (alături de evoluția paleontologică și relief) care imprimă un caracter de specificitate regiunii, un rol crucial avându-l caracteristicile potamologice și limnologice. La nivel de intercondiționări cu celelalte elemente fizico-geografice și antropice, hidrografia influențează apariția anumitor tipuri și subtipuri de soluri (Aluviosoluri, Hidrisoluri, Districambosoluri aluviale), prin excesul de umiditate afectează utilizarea terenurilor, devine factor primordial în alegerea amplasării așezărilor și, prin intermediul văilor, trasează principalele axe de comunicare.

Din punct de vedere al utilizării resurselor de apă, au fost evidențiate atât utilizările tradiționale (plutăritul, jogăritul, piuăritul, vâltoritul, morăritul), cât și cele actuale, prin amenajările hidrotehnice existente. Pe baza consultării unor materiale cartografice vechi (cele 3 ridicări topografice ale Imperiului Habsburgic, hărți sovietice) și noi (ortofotoplanuri, 2013), a fost surprinsă o evoluție diacronică a instalațiilor tradiționale acționate hidraulic din cuprinsul Țării Hațegului.

3.6. Elementele biopedologice

Pe lângă prezentarea succintă a tipologiei de soluri răspândite în cuprinsul Țării Hațegului, implicit a caracteristicilor acestora, s-a individualizat, prin intermediul unor profile, corelația petrografie-altitudine (unitate de relief) - soluri - vegetație. Un alt aspect surprins în cadrul acestui subcapitol a constat în accentuarea modificărilor impuse de componenta edafică asupra modului de utilizare al terenurilor, corelațiile elaborate în 1965 de către Vuia R. fiind confirmate actualmente la nivel spațial. Faunistic, în cadrul vertebratelor și nevertebratelor ce se regăsesc în ariile protejate, la nivel regional o importanță deosebită o prezintă zimbrii (repuși în libertate în Munții Țarcu), fluturii (a se vedea Aria de Importanță Lepidopterologică Europeană Lunca Berhina), liliicii (Peștera Șura Mare) și zăganul (dispărut).

3.7. Valorificarea superioară a cadrului natural și protecția elementelor acestuia

Inclusă, aproape în întregime, unor arii naturale protejate naționale (Parcul Național Retezat, Parcul Național Domogled-Valea Cernei, Geoparcul Dinozaurilor-Țara

Hațegului), dublate de recunoașterea a 47% din suprafață ca sit SCI și a 30.05% din suprafață ca SPA, Țara Hațegului reunește un număr important de habitate și specii de interes, recomandându-se preluarea Geoparcului Dinozaurilor ca model de formare și conștientizare a locuitorilor și turiștilor asupra necesității conservării unor elemente peisagistice.

3.8. Concluzii

Atributele unui teritoriu de proiect sunt întrunite din perspectiva interrelațiilor elementelor fizico-geografice cu celelalte componente (habitat, infrastructuri, activități economice etc.), gradul ridicat de accesibilitate, dictat de dispunerea depresiunii sub formă de amfiteatru, gradul de locuire ridicat al vetrei depresionare, și nu numai, climatul de adăpost, utilizarea complexă a resurselor de apă, fertilitatea solurilor, coroborate cu individualizarea unor peisaje spectaculoase, recunoscute prin declararea lor ca areale protejate, toate concură la afirmarea unei regiuni cu adevărat funcționale. Rezultatele analizei SWOT și concluziile identificate la nivelul fiecărei componente analizate confirmă încă o dată în plus rolul activ al componente naturale la afirmarea regiunii Țara Hațegului.

CAPITOLUL 4. SPECIFICITĂȚI GEODEMOGRAFICE ȘI DE HABITAT

4.1. Obiective și repere metodologice

Analiza potențialului demografic și a structurilor geodemografice ale populației din Țara Hațegului, analiza bilanțului demografic natural și migratoriu la nivelul regiunii și determinarea fluxurilor de migrație externe, evaluarea evoluției vetrelor localităților rurale și urbane dar și a specificului tradițional al satului hațegan, completate cu identificarea disfuncționalităților existente în teritoriu și propunerea unor recomandări în vederea eliminării acestora constituie principalele obiective ale acestui capitol.

Recursul la observațiile directe din teren (prin fotografiere, cartare și discuții cu localnicii) au scos în evidență elementele de specificitate ale universului rural, parte consistentă din moștenirea materială și spirituală a locuitorilor, însumată într-un patrimoniu vernacular de excepție. Observațiile indirecte, prin analiză, evaluare și interpretare date, s-au bazat pe utilizarea unor baze de date publice (ETNOMON, Atlasul etnografic român, Lista Monumentelor Istorice, INSSE) sau a unor documente cartografice (hărți josefine, harta militară sovietică, planuri de tragere, hărți topografice, ortofotoplanuri), rezultatul final fiind transpus sub forma unor reprezentări cartografice.

4.2. Vechimea populării

Diversitatea și complexitatea mărturiilor arheologice descoperite susțin vechimea și continuitatea umanizării regiunii, fapt demonstrat prin prelucrarea și interpretarea datelor incluse în Repertoriul Arheologic Național.

4.3. Evoluția geodemografică

Cunoscută drept unul dintre cele mai umanizate areale din spațiul intracarpatic, Țara Hațegului a cunoscut o evoluție demografică diferențiată, trendul fiind unul ascendent până în anul 1977, după care evoluția numerică a populației a cunoscut un accelerat și permanent proces de scădere. Încă din perioada anterioară recensării anului 1930 (anii 1786-1930), pentru Țara Hațegului a fost definitiv un proces regulat de creștere demografică, influențat de comportamentul și mentalitățile locuitorilor, cu precădere în mediul rural, etapa următoare consacrand un trend evident descrescător al numărului de locuitori, în strânsă legătură cu metamorfozele economice ale societății. Constatăm faptul că, în cazul acestei regiuni, localitățile urbane din exteriorul regiunii (Hunedoara, Călan, Deva, Petroșani) au exercitat o polarizare mult mai puternică asupra așezărilor din interiorul regiunii. Această ipostază a fost mult mai accentuată decât polarizarea rural-urban din interiorul regiunii, reprezentând principala cauză a declinului demografic din Țara Hațegului.

Luând în calcul mărimea demografică a așezărilor, pe teritoriul Țării Hațegului au putut fi identificate 4 categorii de așezări: sate de mărime foarte mică (în cadrul acestora există localități care încă figurează ca așezări, dar nu mai au niciun locuitor permanent – Gotești, Mesteacăn, Copaci), sate de mărime mică (unde se afirmă o tendință de declin demografic pentru 29 din localitățile regiunii), sate de mărime mijlocie și orașe foarte mici (Hațeg, singura localitate urbană de altfel).

Bilanțul demografic total, deși cu valori inferioare mediilor naționale sau județene, imprimă un trend ascendent la nivelul Țării Hațegului, Hațeg, Sântămăria Orlea, Totești, Baru și Râu de Mori consemnând valorile cele mai reduse ale bilanțului total (Hațeg este singura unitate administrativ-teritorială cu valori pozitive), în vreme ce comune precum Răchitova, Densuș și Sălașu de Sus se confruntă cu un puternic fenomen de îmbătrânire demografică (cu valori ce depășesc -12%). Localitățile hațegane au cunoscut un puternic exod rural pe fondul dezvoltării industriei din arealul limitrof regiunii (Hunedoara, Călan, Deva, Depresiunea Petroșani), fenomen accelerat în actuala perioadă de tranziție. Navetismul, un fenomen intens în perioada socialistă, se practică astăzi la scară redusă, polarizarea forței de muncă fiind înregistrată de Hațeg, ca centru urban intern, dar și de centrele urbane exterioare (în special Petroșani).

4.4. Structuri geodemografice

Structura populației pe grupe de vârstă și sexe, structura etnică și confesională au fost analizate la rândul lor din perspectiva evaluării resurselor umane, evidențiindu-se un proces de îmbătrânire demografică în mediul rural, o omogenitate etnică și o ușoară diversitate confesională la nivel regional, care însă nu iese mult din tiparul afilierii locuitorilor la cultul creștin-ortodox (80,39%).

4.5. Specificitatea habitatelor

Deși s-a demonstrat existența unor forme de organizare încă dinaintea zorii Evului Mediu, pe baza unor vestigii arheologice, atestarea documentară a majorității așezărilor de astăzi este consemnată scriptic din perioada feudală.

În funcție de modul în care au fost amplasate gospodăriile la trasa stradală și de modul în care populația și-a gestionat terenul pentru o anumită utilizare, predominant agricolă în cazul mediului rural, pot fi prefigurate mai multe tipologii ale vetrelor de așezări: sate adunate, sate risipite și sate răsfirate, pentru fiecare tipologie fiind redată cartografic un model ilustrativ. Prin interpretarea mai multor materiale cartografice, a fost redată spațial și evoluția intravilanului orașului Hațeg, fiind surprinsă totodată o evoluție temporală a anumitor fenomene ce au definitivat fizionomia sa actuală (de pildă, apariția activităților industriale).

Un alt element de specificitate, al mediului rural de data aceasta, l-a constituit și patrimoniul vernacular din Țara Hațegului, o analiză detaliată și la zi a repertoriului componente tradiționale realizându-se în urma documentării în teren (prin cartare, fotografiere) și a consultării unor materiale cartografice mai vechi (Ridicările topografice ale Imperiului Habsburgic). Ținând cont de valorificarea lemnului, pietrei și cărămizii ca materiale de construcție pentru temelie, pereți și acoperiș, s-au individualizat o serie de gospodării tradiționale, tipologiile identificate luând în calcul criteriul continuității și funcționalității gospodăriilor sau evoluția planimetrică a locuinței. La nivelul gospodăriilor și caracteristicilor acestora au fost reperate două tipologii de case arhaice (principale și secundare): tipologia arhaică principală A. Casă cu cămară și târnaț scurt (*Sarmizegetusa, Federi*), tipologia arhaică principală B. Casă cu cămară/cu două camere și pridvor lung (*Șerel, Zeicani*), tipologia arhaică secundară D. Casă cu două camere și pridvor lung (*Ohaba Ponor, Gotești, Petros, Peșteana, Săcel, Zeicani, Mesteacăn, Răchitova, Ștei, Petros, Pui, Boița*) și tipologia E. Casă cu două camere, pridvor lung, beci și foișor (*Tuștea, Zăvoi, Zeicani, Ponor, Săcel*), fiecare cu subtipologiile aferente. Adițional, anexele gospodăriilor înregistrează alte particularități (porți duble, banca din fața porții, împrejmirile din nuiete sau gardurile din granit), care sunt surprinse și ele la nivel regional, alături de anumite piese și obiecte ce mobilau interiorul locuințelor. Alături de existența unor gospodării tradiționale, la nivel regional s-au individualizat și alte elemente de mare specificitate vernaculară, precum troițe din piatră (Hățăgel) sau din lemn (arealul Ștei-Răchitova, Păucinești, Breazova, Livezi, Mesteacăn), instalații tradiționale (Cârnești, Totești, Suseni, Ohaba-Sibișel, Peștera, Galați, Șerel, Petros, Suseni, Paroș, Coroiști, Râu Mic, Râu Alb) și garduri din granit, pe văile Sibișelului și Râului Alb.

Deși cu o zestre materială impresionantă, Țara Hațegului păstrează mărturii ale satului arhaic doar în cadrul Muzeului Satului Hațegan din Peșteana și a Muzeului Țării Hațegului din Hațeg, pe plan local, sau în cadrul unor muzee naționale (Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, București sau Complexul Național Muzeal ASTRA, Sibiu), numărul gospodăriilor ce păstrează autenticitatea locului este din ce în ce mai mic, propunându-se ca recomandări conservarea preventivă și *in situ* a acestora prioritar muzeificării lor.

4.6. Cultură populară și mentalități hațegane

Individualizată ca o regiune etnografică distinctă la nivel național, Țara Hațegului se remarcă prin anumite repere identitare (mentalități, port, obiceiuri sau tradiții, dansuri). Pe baza interviurilor semi-structurate aplicate în teritoriu și a consultării unor studii monografice (literatura de specialitate nu consemnează alte informații în acest sens), se poate afirma faptul că la nivel de individ trăsăturile care-i particularizează pe hațegani se înscriu, în linii mari, caracteristicilor generale românești. Totodată, a fost surprins și modul în care aceștia se autoindividualizează față de locuitorii zonelor învecinate, accentul fiind pus pe tradiții, port, comportament și arhitectură tradițională.

Simplitatea și caracterul arhaic sunt cele două atribute ce definesc portul popular hațegan, la acestea adăugându-se puternica influență bănățeană, în vreme ce folclorul hațegan este definit prin „hațegane” (jocuri populare românești, de perechi).

În ceea ce privește obiceiurile practicate în Țara Hațegului, această componentă a cunoscut un regres vizibil. Dacă odinioară reprezentative erau șezătorile și clăcile sau nedeile, treptat acestea s-au dizolvat, la ora actuală păstrându-se, într-o formă destul de generalizată, obiceiurile legate de sărbătorile de peste an.

4.7. Ocupații tradiționale

Pornind de la interpretarea materialelor cartografice vechi (hărți jusefine, planșele *Atlasului etnografic român*, vol. I-IV), suprapuse pe ortofotoplanuri recente (2013), s-a realizat o radiografiere a ocupațiilor tradiționale din Țara Hațegului (agricultură tradițională, păstorit, cultivarea pomilor fructiferi, meșteșuguri, morărit).

Creșterea animalelor a constituit pentru o bună perioadă de timp (antichitate-secolul XIX) principala ocupație a locuitorilor așezărilor din Țara Hațegului, alături de cultivarea plantelor în subsidiar, un rol aparte revenind activităților desfășurate prin valorificarea unor resurse existente în teritoriu. Un prim exemplu reprezentativ îl conferă morăritul, tratat mai amplu în cadrul prezentului studiu, practicat pe toate arterele hidrografice din areal. În plus, bazându-ne pe interpretarea unor documente cartografice, și nu numai, s-a realizat o evoluție diacronică a instalațiilor tradiționale acționate hidraulic (mori), maximul înregistrat caracterizând secolul XIX, când s-au

identificat 49 mori. Numărul acestora s-a redus în prezent la 10, foarte puține dintre acestea fiind funcționale. Având ca beneficiar direct comunitatea locală, au fost propuse câteva recomandări de valorificare ale patrimoniului preindustrial din Țara Hațegului, dintre cele mai importante fiind lucrările de conservare preventivă a instalațiilor hidraulice tradiționale, încă existente, respectiv conservare in situ și repunere în funcțiune a celor existente, dezvoltarea unor activități tradiționale conexe (cultivarea cânepii și a florii soarelui) și a unor unități de prelucrare a acestora etc.

Dezvoltate încă de timpuriu în Țara Hațegului, meșteșugurile practicate fac referire la tipul de resurse utilizat, aici fiind consemnate prelucrarea lemnului, prelucrarea pietrei, prelucrarea metalelor, prelucrarea lutului, prelucrarea fibrelor și firelor textile, prelucrarea pieilor și blănurilor.

4.8. Concluzii

Principalele disfuncții ale regiunii, din punct de vedere al componentei deografice, fac referire la următoarele aspecte: slaba polarizare a orașului Hațeg, accentuarea dinamicii teritoriale și predilecția locuitorilor spre deplasările în exteriorul țării, gradul accentuat al depopulării satelor din Țara Hațegului, coroborat cu un intens fenomen de îmbătrânire demografică și de migrare a populației tinere sau fragilitatea patrimoniului vernacular și pierderea elementelor tradiționale originale din universul rural. În vederea asigurării coeziunii sociale a regiunii, au fost propuse câteva recomandări precum: investiții în ocuparea forței de muncă pe plan local și creșterea gradului de polarizare exercitat de Hațeg, perpetuarea culturii populare prin organizarea unor evenimente specifice (festivaluri, șezători), expoziții fotografice, lucrări de etnografie, ateliere meșteșugărești și acțiuni de conservare preventivă și in situ a monumentelor de arhitectură populară existente, crearea și punerea în aplicare a unor documentații de amenajare teritorială care să pună accent pe respectarea specificului tradițional local și transformarea unor localități rurale în centre de polarizare locală, cu o gravitație exercitată pe componenta etnografică și care ar consolida spațiul mental hațegan (Clopotiva, Coroiștei, Densuș, Mesteacăn etc.).

CAPITOLUL 5. CARACTERE ECONOMICO-GEOGRAFICE ALE ȚĂRII HAȚEGULUI

5.1. Obiective și repere metodologice

Principalele obiective propuse în analiza economică a Țării Hațegului au vizat analiza potențialului agricol și industrial al regiunii, analiza activităților terțiare, identificarea resurselor turistice naturale și antropice, identificarea ariilor de vizibilitate, identificarea patrimoniului construit, analiza circulației și infrastructurii turistice, analiza infrastructurii de acces și a calității acestora și identificarea disfuncționalităților

identificate. Pentru realizarea acestora, s-a făcut recurs la cartările din teren, consultarea unor materiale cartografice și a datelor statistice furnizate de instituțiile de profil.

5.2. Activități ale sectorului primar

O primă activitate surprinsă în cadrul sectorului primar este cea a exploatării masei lemnoase, care nu este de dată recentă. Prin intermediul consultării unor materiale cartografice mai vechi și mai recente a fost scoasă în evidență situația actuală a pădurilor (cu un fenomen de defrișare mai puțin accentuat în teritoriu, raportat la scară națională) și exploatările forestiere mai vechi printr-un studiu de caz (Baru).

Cunoscând principalele schimbări prin care a trecut agricultura de-a lungul timpului, situație reliefată printr-o etapizare a momentelor cheie pentru activitățile agricole din teritoriu, au fost analizate formele actuale de exploatare agricolă. Se poate afirma că Țara Hațegului se individualizează, din punct de vedere economic, prin activitățile agricole practicate, cultura plantelor și creșterea animalelor având un rol deosebit în funcționalitatea regiunii analizate. Adițional, pomicultura și viticultura au fost analizate în mod distinct, evoluția lor diacronică punctând un important declin în prezent (raportat la perioada socialistă), multe dintre suprafețele ocupate cu pomi fructiferi și viță de vie regăsindu-se într-o stare de abandon.

5.3. Activități ale sectorului secundar

Evoluția industrială a Țării Hațegului nu poate fi percepută fără a avea imaginea întregului context teritorial, atracția exercitată de orașele situate în exteriorul regiunii fiind definitorie pentru ocuparea resurselor umane. Mineritul a impus dezvoltarea unor localități pe Valea Jiului și în Depresiunea Petroșani, spre care s-au îndreptat navetiști din satele predominant central-estice ale Depresiunii Hațegului. Prelucrarea minereurilor de fier a determinat industrializarea orașelor Călan, Hunedoara și a localităților rurale Ghelari și Teliuc din Munții Poiana Ruscă, spre orașele amintite îndreptându-se și forța de muncă din localitățile regiunii analizate. În perioada industrializării, Hațegul s-a remarcat prin fabrica de produse refractare (Baru) și mai multe unități industriale specifice industriei alimentare și textile.

Țara Hațegului nu s-a impus la nivel regional prin activitățile din sectorul secundar, însă cu toate acestea se pot identifica câteva particularități: specializarea în câteva subramuri industriale, localizarea unităților industriale în orașul Hațeg și în arealele situate în apropierea unor resurse primare și tradiția existentă în unele ramuri industriale (industria alimentară, textilă sau prelucrarea lemnului).

Pe baza documentării din teren și a cartării tuturor unităților economice din teritoriu, asociate cu informațiile preluate de pe ortofotoplanuri, în conformitate cu clasificarea activităților după codul CAEN rev.2, au fost reprezentate spațial cele mai importante

obiective economice din Hațeg și din localitățile cu activitate industrială reprezentativă. În acest sens, au fost evidențiate câteva studii de caz: exploatările de pirită și bauxită de la Boița și Federi pentru industria extractivă, fabrica de cărămizi refractare din Baru și balastierele de pe Valea Streiului și Valea Râului Mare pentru industria materialelor de construcție, unitățile industriale din Sălașu de Sus, Hațeg ce activează în domeniul industriei alimentare și textile.

5.4. Activități ale sectorului terțiar

Activitățile de comerț și servicii imprimă, la nivel teritorial, următoarele particularități: o polarizare internă exercitată de orașul Hațeg, unde sunt concentrate majoritatea serviciilor, și o polarizare comercială exterioară regiunii, exercitată de centrele urbane mai mari (Petroșani, Călan, Hunedoara), unde oferta de servicii este mult mai diversificată și complexă.

Cu o diversitate de resurse naturale și culturale complexe, Țara Hațegului întrunește toate premisele individualizării unei regiuni turistice, însă neajunsurile afirmării acesteia la adevăratul ei potențial reprezintă rezultatul direct al unei slabe individualizări a pachetelor turistice, a promovării deficitare a resurselor turistice existente și a existenței unor parteneriate slab reprezentate între sectorul public și cel privat. Pe lângă identificarea și reprezentarea cartografică a traseelor turistice existente, o atenție deosebită a fost acordată determinării ariilor de vizibilitate din Țara Hațegului, calculate prin funcția Viewshed Analysis (Arc Gis 10.1). Moștenirea culturală, transmisă sub forma patrimoniului construit, a fost la rândul ei analizată din prisma tipologiilor de monumente identificate (patrimoniu arheologic, laic, de cult). Percepută la nivel național ca un centru al spiritualității românești, Mănăstirea Prislop reprezintă și la nivelul regiunii analizate un centru de polarizare turistică, aspect reliefat prin intermediul unor analize de trafic rutier și oferta de servicii dezvoltată în împrejurimile acesteia.

În strânsă legătură cu sezonalitatea, oferta turistică existentă, promovarea turistică, calitatea serviciilor turistice oferite, infrastructura și circulația turistică sunt deficitare la nivel regional, exceptând arealele turistice consacrate ale regiunii (Mănăstirea Prislop, Sarmizegetusa, Munții Retezat).

5.5. Infrastructura de acces a Țării Hațegului

Infrastructura de acces, rutieră și feroviară, a fost analizată prin intermediul a 3 variabile: interconectivitate (ce a scos în evidență conexiunea ridicată între așezări), calitatea drumurilor și lucrările de intervenție necesare a fi luate la nivelul infrastructurii.

5.6. Concluzii

Specializarea agricolă a Țării Hațegului este una de netăgăduit, date fiind suprafețele extinse de pășuni și terenuri arabile, dar cu toate acestea productivitatea sectorului vegetal și animalier este una deficitară. Exploatarea masei lemnoase sau cele industriale au cunoscut, după Revoluție, un puternic declin, la ora actuală sectorul secundar fiind reprezentat, preponderent, prin obiective economice din industriile alimentară și textilă. Fie că vorbim de patrimoniul natural sau construit, lipsa de promovare a obiectivelor turistice, starea de degradare intensă în care se regăsesc foarte multe dintre acestea și lipsa unor pachete turistice locale reprezintă doar câteva din problemele cu care se confruntă turismul hațegan. Cu o infrastructură de acces bine reprezentată spațial (exceptând cea aeriană), Țara Hațegului a pierdut ultimii ani, din perspectiva transportului feroviar, un număr consistent de pasageri, fapt generat atât de dezafectarea sectorului de cale ferată Sarmizegetusa-Subcetate cât și de restructurările prin care trece la ora actuală transportul feroviar de călători și marfă la nivel național.

Analiza SWOT a trăsăturilor economice din Țara Hațegului a scos în evidență necesitatea regândirii activităților economice la nivel regional, nu local, relansarea unor activități cu tradiție îndelungată în teritoriu, lansarea unor strategii de marketing pentru produsele și serviciile locale și lansarea, la nivelul asociațiilor regionale și locale (GAL Microregiunea Țara Hațegului-Ținutul Pădurenilor, Geoparcul Dinozaurilor, primării etc.), a unui marketing teritorial, prin crearea și promovarea unui brand regional al Țării Hațegului.

CAPITOLUL 6. FUNCȚIONALITATEA SISTEMULUI TERITORIAL ȚARA HAȚEGULUI

Țara Hațegului, prin toate trăsăturile pe care le deține, reprezintă o regiune funcțională, cu un spațiu mental conservat parțial, și cu valențe reale de investire într-un teritoriu de proiect. Rezultatele obținute în urma cercetării acestui areal confirmă cele două ipoteze de la care s-a plecat, respectiv:

- a) **Țara Hațegului întrunește atributele unui teritoriu de proiect**, viabil, calitate redată prin sintetizarea a 4 modele de dezvoltare (care valorifică toate elementele cu tradiție din regiune și punctele tari ale situației prezente) – *conservarea zestrei identitare hațegane, valorificarea moștenirii istorice a Țării Hațegului, specializarea agricolă a Țării Hațegului și conservarea patrimoniului natural al Țării Hațegului prin încurajarea unor activități economice sustenabile*;
- b) Analizele și planșele rezultate pot constitui materiale de sine stătătoare pentru factorii de decizie interesați (instituții publice, ONG-uri, specialiști în amenajare teritorială).